

REGIONÁLNE POVEDOMIE A IDENTITA REGIÓNOV NA SEVERNOM SLOVENSKU: MULTIMIERKOVÁ PERSPEKTÍVA

RICHARD NIKISCHER

RNDr. Richard Nikischer, Ph.D., Centrum pro výzkum v kulturní a historické geografii (KUHIG), Albertov 6, 128 43, Praha 2, e-mail: rinikischer@gmail.com

No appropriate research on regional identities, especially a qualitative one, has so far been conducted in Slovakia. Given the fact that Slovakia can be considered an extremely suitable area of interest in terms of a research on regional identities, this fact is quite striking. In particular the north of Slovakia with traditional regions characterised by a relatively high level of institutionalisation represent an excellent area of interest. The paper seeks to overcome at least partially the existing gaps in the debate on Slovakia's regional identities. It is based on in-depth interviews with mayors of several municipalities from northern Slovakia, which is delimited as the area of the Žilina and Prešov self-governing regions. The study understands region as a social construct which can acquire different geographical scales; regional identity is therefore discussed at several geographical levels. The major problem in Slovakia in connection with regional identities is the discrepancy between the borders of self-governing regions and the borders of traditional regions.

Key words: regional identity, traditional region, regional consciousness, northern Slovakia, in-depth interviews

ÚVOD

Z pohľadu výskumu regionálnych identít možno Slovensko považovať za mimoriadne vhodné záujmové územie,¹ v prípade severného Slovenska toto konštatovanie platí dvojnásobne. Práve sever krajiny vyplňajú tradičné regióny na relatívne vysokom stupni inštitucionalizácie (v porovnaní s ostatnými tradičnými regiónmi Slovenska) ako Orava, Liptov, Turiec či Spiš. Ide o regionálne entity so značným spoločenským významom a vysokou mierou ukotvenia vo vedomí širšej spoločnosti (žijúcej v daných regiónoch i mimo nich), o čom okrem iného svedčí i frekvencia výskytu názvov

1 Najmä vzhľadom na samotný fyzickogeografický charakter územia, početnú maďarskú minoritu, nedokončenú jazykovú homogenizáciu (Findor, 2000; Kusý, 1991), krátku existenciu samostatného štátu a jeho ešte kratšiu EÚrpsku históriu (históriu členstva v Európskej únii), nevýraznú centrálnu pozíciu hlavného mesta, pomerne časté zmeny hraníc územnosprávnych celkov či existenciu tradičných regiónov na relatívne vysokom stupni inštitucionalizácie (Nikischer, 2014b).

týchto regiónov v rámci rôznych foriem medziľudskej komunikácie (populárnym príkladom môže byť predpoveď počasia). V južných a predovšetkým juhozápadných častiach Slovenska sa tradičné regióny s podobným významom nenachádzajú,² snáď s výnimkou Záhoria (potvrďzuje aj Nikischer, 2014a).

Ostatne, miera inštitucionalizácie (voľnejšie povedané „miera spoločenského významu“; viď aj Paasi, 1986) daných regiónov bude diskutovaná i v prezentovanom článku, ktorý by mal aspoň čiastočne prispieť k pozdvihnutiu nízkej úrovne poznania regionálnych identít na Slovensku. K naplneniu tejto ambície by mala dopomôcť skutočnosť, že v nasledujúcej štúdiu budú prezentované výsledky kvalitatívneho výskumu, ktorý doposiaľ nebol v slovenskom kontexte pri štúdiu regionálnych identít využívaný v dostatočnej miere. Výsledky kvalitatívneho výskumu, hĺbkových rozhovorov so starostami viacerých severoslovenských obcí, budú čiastočne doplnené a konfrontované i s výsledkami reprezentatívnych dotazníkových prieskumov regionálneho povedomia a identít regiónov, ktoré boli na území Slovenska realizované v nedávnom období. Nespornou výhodou je i zohľadnenie multimierkovej povahy konceptu regiónu a multidimenzionálneho charakteru konceptu identity v rámci spomínaného kvalitatívneho výskumu i samotnej štúdie. Takáto perspektíva na koncept regionálnej identity však na druhej strane predstavuje slabinu príspevku, pretože predpokladá diskusiu o viacerých geografických mierkach (lokálna, subnárodná, národná, supranárodná) a viacerých dimenziách identity (povedomie, sebaoponovanie, kategorizácia atď.) spolu s ich vzájomnými vzťahmi (napr. medzi povedomím, t.j. vzťahom ľudí k regiónu a jeho imidžom), je teda pochopiteľné, že takéto pojednanie nemôže ísť v rámci jedného žurnálového textu do väčšej hĺbky, hoc by to bolo žiaduce. Štúdiu preto treba chápať ako syntetický prológ k problematike regionálnych identít na (severnom) Slovensku odkrývajúci rad špecifickejších otázok, ktoré budú podrobnejšie diskutované v ďalších publikačných výstupoch.

Ako už bolo naznačené, hoci je územie Slovenska „hniezdom“ pestrej škály regionálnych entít, výskum regionálnych identít v slovenskom prostredí stále nenadobudol vyššiu dynamiku. Pritom v susednom Česku, ktoré možno paradoxne považovať za krajinu s vyššou mierou teritoriálnej homogenity (i napriek pomerne vysokému spoločenskému významu regiónov Čechy a Morava), získalo v akademických radoch štúdiom zamerané na regionálne identity relatívne vysokú popularitu, a to najmä v ostatnom decéni. V tomto smere možno za priekopníkov označiť geografa Pavla Chromého či sociológa Františka Zicha, no k diskusii čoraz viac prispieva aj nastupujúca generácia vedeckých pracovníkov (M. Semian, M. Šerý, M. Šifta a mnohí ďalší). V slovenskom prostredí zdatne sekunduje Slavomír Bucher (Bucher, 2012; Bucher, Ištaková, 2015; Bucher, Kunáková, 2010; Bucher, Nováková, 2015), ktorý sa zameriava predovšetkým na štúdiu vzťahu medzi územnosprávnym členením a regionálnym povedomím (podobnej problematike sa venuje i Bitušíková, 2002), avšak vo svojom úsilí zostáva značne osamotený. Výskum regionálnych identít na Slovensku istým spôsobom obohacujú i početné sociologické štúdie, v ktorých je na základe dát pochádzajúcich z rozličných dotazníkových prieskumov analyzovaná miera regionál-

2 Rozumej v zmysle významu daného regiónu ako jedinečnej sociálne konštruovanej entity a nie v zmysle socioekonomického významu príslušného geografického priestoru – „Liptov“ alebo „Orava“ majú ako jedinečné regionálne entity vyšší spoločenský význam a vo väčšej miere ovplyvňujú životy jednotlivcov či skupín ako napr. „Bratislavsko“ alebo „Dolné Ponitrie“, hoci hospodársky (kultúrny, environmentálny atď.) význam geografického priestoru zodpovedajúceho územnému tvaru posledne menovaných regiónov môže byť vyšší než v prípade priestoru Oravy či Liptova.

neho povedomia vo vzťahu k regiónom rôznych geografických úrovní (napr. Bodnárová, 1997; Bolfíková, 1997; Frankovský, 1997, 2000; Frankovský, Bolfíková, 1996, 1998; Macháček, 2004; Piscová, 1997, 2000; Výrost, Bačová, 1996). Nad regionálnou identitou ako jedným z mäkkých faktorov regionálneho rozvoja sa zamýšľajú Jaššo (2010, 2013), Nikischer (2012), Silvan (2013) či Smith (2006), o formovaní (slovami autora o „budovaní“) regionálnej identity pojednáva Mikuš (2011), prostredníctvom analýzy urbánnych toponým skúmajú regionálnu identitu Bucher a kol. (2013). Štúdie vychádzajúce z koncepcie ukotveného kvalitatívneho výskumu primárne zameraného na regionálne povedomie obyvateľov Slovenska a identitu slovenských regiónov (t.j. na dve hlavné dimenzie regionálnej identity; viď Paasi, 1986) však medzi vyššie uvedenými publikáciami nenachádzame, čo nie je adekvátne značnej spoločenskej relevancii výskumu regionálnych identít.³

Uvedenú medzeru aspoň čiastočne vyplňajú etnologické texty Oľgy Danglovej (2006, 2007, 2011, 2013), v ktorých autorka vychádza z niekoľkoročnej terénnej práce vo viacerých slovenských obciach. Jej cieľom bolo uchopenie identifikácie obyvateľov s obcou, hľadanie príslušných identifikačných elementov a pochopenie úlohy, ktorú hrá stotožnenie sa s obcou v životoch obyvateľov. Po obsahovej stránke do problematiky regionálnej identity čiastočne zasahujú tiež články Bianchiho a Lášticeovej (2004a, 2004b), v ktorých autori analyzujú európsku identitu, vychádzajúc pritom i z pološtruktúrovaných rozhovorov.

V prezentovanej štúdií kladiem dôraz na regionálne povedomie a identitu regiónov, dve základné dimenzie regionálnej identity, ktoré zadefinoval ešte v polovici 80. rokov minulého storočia fínsky geograf Anssi Paasi (1986). Z široko akceptovaného, dnes už takpovediac „tradičného“ Paasiho konceptu regionálnej identity, ktorý je rozvíjaný až do dnešných dní (viď napr. Paasi, 2002, 2003, 2009), vychádzam v priebehu celého nasledujúceho textu. O regionálnom povedomí a identite regiónov pojednávam na štyroch geografických úrovniach – lokálnej (predovšetkým na úrovni obce, ale čiastočne aj na úrovni časti obce), subnárodnej (najmä vo vzťahu k tradičnému regiónu a samosprávnemu kraju), národnej (Slovensko) a nadnárodnej (Európa a EÚ, t.j. Európa). Táto multimierková perspektíva, ako aj dôraz na viaceré dimenzie takého zložitého sociopriestorového procesu, akým je región, napovedajú, že cieľom realizovaného kva-

³ I keď v rámci každodenných rozpráv označujeme výrazom región najmä regióny subnárodnej mierky (kraj, tradičný región a pod.; empiricky potvrdzuje aj Nikischer, 2014a), musíme pamätať na to, že koncept regiónu je multimierkový – regiónom je štvrť, obec, susedstvo, provincia, štát, svetadiel, mestský región či okres, teda každá jednotka sociálnej organizácie priestoru. Regióny ako abstraktné entity vznikajú, prechádzajú mnohými zmenami a zanikajú, čo je ale podstatné, počas svojej existencie často zásadným spôsobom ovplyvňujú konanie jednotlivcov a skupín (viď Raagmaa, 2002). Regióny predstavujú jednu zo základných platforiem sociálnej kategorizácie a sú tak neraz zdrojom diskriminácie a násillia. Sú taktiež dôležitým nástrojom politickej a ekonomickej praxe, regionálne povedomie i identita regiónu môžu byť významnými faktormi rozvoja príslušného geografického priestoru. Viac o spoločenskej relevancii výskumu regionálnych identít hovorí Nikischer (2016), na tomto mieste spomeňme iba vzájomný dialektický vzťah medzi regionálnym povedomím a identitou regiónu (podobne Bourgeois, Bourgeois, 2005; Del Biaggio, 2010), ktorý sám o sebe predstavuje dostatočný dôvod pre výskum týchto dvoch dimenzií regionálnej identity. Berúc na zreteľ nezanedbateľný vplyv regiónov na konanie jednotlivcov, resp. spoločenský život všeobecne (miera tohto vplyvu je vo všeobecnosti priamo úmerná miere inštitucionalizácie daného regiónu), je nepochybne dôležité skúmať vzťah ľudí k jednotlivým regiónom (regionálne povedomie), ktorý je zdrojom identity týchto sociopriestorových jednotiek. Tá zas naopak predstavuje zdroj vzťahu k regiónu – región je tak produktom vzájomných impulzov medzi regionálnym povedomím a identitou regiónu. Výsledkom tohto vzťahu môžu byť zásadné procesy ako osamostatňovanie či spájanie štátov, obcí, zmeny teritoriálnej delimitácie štátov či okresov, zmeny názvov štátov, obcí a iných územnosprávnych jednotiek, zmeny vo vládných systémoch, vznik územnosprávneho celku z pôvodne kultúrneho regiónu, vznik či zánik nadnárodných zoskupení (napr. EÚ) a pod.

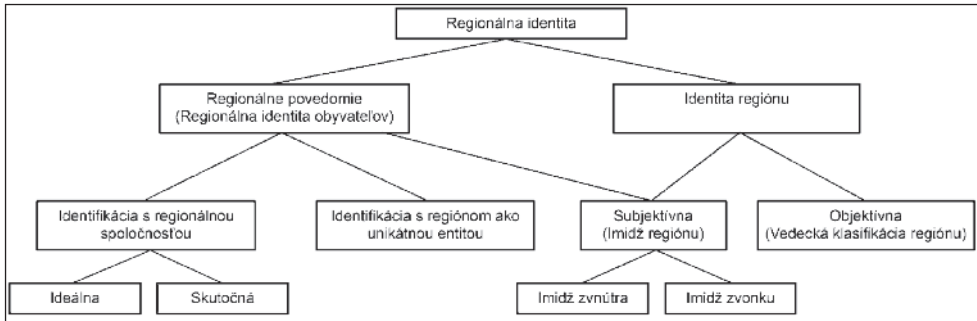
litatívneho výskumu i prezentovanej štúdie bolo (je) podchytenie problematiky regionálnych identít na severnom Slovensku v celej jej komplexnosti.

V nasledujúcej kapitole bude stručne predstavený koncept regionálnej identity, v ďalšej časti štúdie je definovaný subjekt výskumu a použité výskumné metódy. Výsledky výskumu sú prezentované v ďalšej časti článku, ktorá je rozdelená do piatich krátkych podkapitol. Tie sú radené v logickej postupnosti – prvá podkapitola prezentuje pohľad respondentov (starostov) na koncept regiónu, identity a regionálnej identity. Empirická časť štúdie ďalej pokračuje štyrmi podkapitolami vyčlenenými s ohľadom na mierku (typ) diskutovaných regionálnych identít – reč bude postupne o lokálnej, subnárodnej, štátnej a nadnárodnej identite na severnom Slovensku.

REGIONÁLNA IDENTITA

Obsah „identity“ a v nadväznosti na to aj obsah „regionálnej identity“, resp. obsah ich konceptov, býva v jednotlivých vedeckých obciach a odborných textoch chápaný veľmi rôznorodo. Mnohovýznamovosť a ambivalencia konceptu identity je témou, o ktorej neradno začať pojednávať bez patričného uváženia, pretože takáto dišputa vyžaduje značný priestor a spravidla sa končí tým, že nastoľuje viac otázok, než ponúka odpovedí. Nie náhodou mal prelomový článok Brubakera a Coopera (2000) na túto tému rozsah 47 strán. Obmedzme sa preto na konštatovanie, že vzhľadom na mnohovýznamovosť termínu identita je vhodnejšie ako o jednom ucelenom koncepte identity hovoriť o niekoľkých subkonceptoch, ktoré sú v rámci „identity“ obsiahnuté – napr. sebaaponímanie, kategorizácia, povedomie či spoločenská pozícia (Nikischer, 2016). Kto sa chce o obsahu konceptu identity dozvedieť viac, môže siahnuť po už spomínanom článku Brubakera a Coopera (venovanom i hlbokému rozporu medzi „tvrdým“ esencialistickým a „mäkkým“ konštruktivistickým prístupom k identite) či iných, obdobne zameraných publikáciách (Abdelal, Herrera, Johnston, McDermott, 2009; Bendle, 2002; Fearon, 1999; Jenkins, 2008). Obsah (dimenzie, prvky, zložky a pod.) „identity“ však rovnako dobre prezentuje i Paasiho koncept regionálnej identity (obr. 1). Paasiho (1986: 131-138) dimenzie regionálnej identity sa ostatne vo viacerých bodoch prekrývajú s Brubakerovým a Cooperovým (2000: 14-21) obsahom konceptu identity (taktiež z Brubakerovho a Cooperovho pohľadu môžeme hovoriť skôr o „konceptoch“ identity).

Aj keď je z Brubakerovej a Cooperovej perspektívy (viď aj Malešević, 2011; Power, Kučera, 2012) mnohovýznamovosť „identity“ chápaná ako výrazná slabina celého konceptu, ktorá zásadným spôsobom limituje možnosti jeho využitia ako nástroja analýzy, v súvislosti s výskumom regiónov je táto multidimenzionalita pomerne vítaná. Aj samotný región je totiž komplexným sociopriestorovým procesom obsahujúcim niekoľko previazaných a navzájom sa ovplyvňujúcich dimenzií. Základné dimenzie (viď Paasi 1986; obr. 1) predstavuje už spomínané regionálne povedomie, ktoré možno stotožniť s Brubakerovým a Cooperovým (2000: 20) „groupness“ [skupinové povedomie], a identita regiónu, zahŕňajúca ďalšie dimenzie ako sebaaponímanie či kategorizácia (regiónu). Už v úvode štúdie bolo naznačené, že región je produktom vzájomných dialektických vzťahov medzi jednotlivými dimenziami svojej „identity“, pričom používaním zastrešujúceho termínu „identita“ zdôrazňujeme existenciu týchto prepojení (napr. medzi vzťahom ľudí k regiónu a jeho imidžom, medzi povedomím a spoločenskou pozíciou regiónu a pod.) a nutnosť nazerať na čiastkové procesy súvisiace s existenciou konkrétneho regiónu ako na súčasť komplexného sociopriesto-

Obr. 1 - Paasiho koncept dimenzií regionálnej identity. Zdroj: Paasi (1986), úpravy: autor.

rového procesu, ktorý sa môže odohrávať na viacerých mierkových úrovniach (Nikischer, 2016) – takýmto procesom môže byť „Horná Orava“, „Šariš“, „Európa“, „Dolný koniec“ či akýkoľvek iný región. Z uvedeného možno vytušiť, že výskum regionálnych identít je v podstate štúdiom regiónov, ktoré sú chápané ako sociálne konštrukcie (viac o regióne ako sociálnej konštrukcii Nikischer, 2015a; Paasi, 2010) ukotvené v kolektívnom povedomí (regióny teda nevnímame ako naturálne entity, ktoré môžu existovať aj mimo spoločnosť).

Akokoľvek, pri samotnom výskume regionálnych identít je nevyhnutné operacionalizovať zastrešujúci koncept identity prostredníctvom iných, uchopiteľnejších konceptov – v tomto smere možno s Brubakerom a Cooperom a ďalšími kritikmi konceptu identity iba súhlasiť. Takouto operacionalizáciou je napr. Paasiho koncept dimenzií regionálnej identity, ktorý predstavuje dekompozíciu konceptu regionálnej identity na niekoľko konkrétnejších subkonceptov (dimenzií). Regionálna identita, podobne ako ostatné typy sociálnych identít, v sebe obsahuje individuálnu a kolektívnu dimenziu.

Kolektívny rozmer predstavuje regionálne povedomie, ktoré Paasi (2003: 478) definuje ako multimierkovú identifikáciu ľudí s tými inštitucionálnymi praktikami, diskurzom a symbolikou, ktoré sú vyjadrením štruktúr očakávaní inštitucionalizovanými ako súčasť procesu, ktorý nazývame „región“. Regionálne povedomie tak možno chápať ako vzťah ľudí k rôznym inštitucionalizovaným sociopriestorovým jednotkám, regiónom (a zároveň ako súčasť širšie vymedzenej priestorovej identity človeka, ktorá nepredstavuje iba jeho vzťah k regiónom, ale ku geografickému priestoru všeobecne; Paasi, 2002). Pokiaľ diskutujeme o vzťahu ľudí k regiónom menšieho priestorového rozsahu, ktoré sú v rámci spoločenského diskurzu nazývané i lokalitami (t.j. o sociopriestorových jednotkách spätých s dennou rutinou a face-to-face kontaktom jednotlivcov, ako napr. obec, miestna časť či mestská štvrť), obvykle používame výraz lokálne povedomie (aj „lokálna identita obyvateľov“; viď tiež Mečiar, 2007; Roubal, 2003). Vzťah ľudí k štátu býva zase spravidla označovaný ako štátne, resp. národné povedomie (preferujem používanie slovného spojenia štátne povedomie, termín národné povedomie by mal skôr slúžiť na označenie identifikácie s národom; viď aj Bechhofer, McCrone, 2009; Kaplan, 1999). Prominentnou témou sociálnych vied ostatného decénia je európska identita a menovite identifikácia ľudí s Európou, t.j. európske povedomie. Ostatne, dôvod enormného záujmu o výskum európskeho povedomia tkvie práve vo vzájomnom vzťahu medzi regionálnym povedomím a identitou regiónu – miera európskeho povedomia podmieňuje legitimitu ďalšej európskej inte-

grácie (viď Eriksen, Fossum, 2004; Päun, Ciceo, 2010; Pichler, 2008) a stabilitu Európy z pohľadu „*longue durée*“ [t.j. dlhého času, v ktorom existujú inštitúcie] (Braudel, 1958; Giddens, 1984). Vzťah ľudí k tradičným regiónom, krajom, okresom a pod. (teda k priestorovým jednotkám, ktoré sú väčšie ako obec a zároveň menšie ako štát) bežne označujeme ako „regionálne povedomie“, avšak vzhľadom na to, že termín regionálne povedomie používame aj ako označenie generálneho konceptu vyjadrujúceho vzťah ľudí k regiónom všeobecne (bez ohľadu na ich mierku), je vhodnejšie na označenie prvého menovaného vzťahu používať výraz „subnárodné povedomie“.

Regionálne povedomie jednotlivca je dané jeho osobnou biografiou (Paasi, 2002) a predstavuje zložitý komplex vzťahov k rôznym regionálnym jednotkám. Každý z nás sa totiž spravidla súčasne identifikuje s niekoľkými regiónmi rôznych geografických úrovní, rôznych typov (susedstvo, mestská štvrť, obec, tradičný región, štát, svetadiel a pod.) a taktiež aj s viacerými regiónmi jednej geografickej úrovne, typu (napr. s obcou súčasného bydliska a s rodnou obcou) (Nikischer, 2014b).

„Osobný“ (individuálny) rozmer regionálnej identity predstavuje identita regiónu. Paasi (1986, 2002, 2003) pod ňou rozumie tie prírodné a kultúrne prvky regiónu (povahu regionálnej spoločnosti nevynímajúc), ktoré slúžia v spoločenskej praxi na odlíšenie daného regiónu od ostatných a ktoré vo svojej vzájomnej kombinácii vyjadrujú jedinečnosť tohoto regiónu. S trochou metafory možno identitu daného regiónu definovať ako jeho „osobnú identitu“ (o personalite regiónu píše už Gilbert, 1960), ktorá je zo sociálno-konstruktivistickej perspektívy daná imidžom tohto regiónu v očiach spoločnosti. Región je ako abstraktná entita tým, za čo ho považuje spoločnosť. Od toho, ako región vnímame, t.j. od jeho „obrazu“ v našej myslí, závisí i to, aký k nemu máme vzťah – všimnime si jasnú líniu, ktorou Paasi (obr. 1) prepojil dimenzie regionálne povedomie a imidž regiónu. Paasi (1986) tiež rozlišuje tzv. „imidž zvnútra“ a „imidž zvonku“. Imidž zvnútra predstavuje obraz regiónu v očiach príslušnej regionálnej spoločnosti (napr. imidž Slovenska medzi Slovákmi), imidž zvonku zase obraz, ktorý má región za svojimi hranicami.

V prezentovanej štúdii je používaný i výraz „inštitucionalizácia regiónu“ (pozri Paasiho teóriu inštitucionalizácie regiónu; Paasi, 1986, 2009). Massey (2005, 2009) zdôrazňuje, že priestor všeobecne je ako produkt sociálnych vzťahov v neustálom procese konštrukcie a rekonštrukcie. To platí i pre priestorové jednotky, regióny, ktoré v priebehu času vznikajú, dochádza k zmenám ich spoločenského významu (význam regiónu cháp v súlade s pozn. č. 2), zanikajú. Každý región má svoj životný cyklus, svoju „biografiu“, ktorú môžeme nazvať aj procesom inštitucionalizácie regiónu XY. Proces inštitucionalizácie konkrétneho regiónu pozostáva z fáz zvyšovania jeho spoločenského významu (inštitucionalizácie) a fáz znižovania jeho spoločenského významu (deinštitucionalizácie). Každý zavŕšený proces inštitucionalizácie regiónu (proces možno považovať za zavŕšený až po zániku regiónu) zahŕňa minimálne jednu fázu inštitucionalizácie a jednu fázu deinštitucionalizácie. V rámci procesu inštitucionalizácie regiónu dochádza k vývoju (formovaniu) jednotlivých tvarov regiónu (Paasi 1986, 2009) – územného, symbolického, inštitucionálneho tvaru regiónu a jeho statusu v rámci regionálneho systému (viac napr. Heřmanová, Chromý a kol., 2009; Raagmaa, 2002; Semian, 2012; Šerý, 2014). Práve na základe stupňa vývoja jednotlivých tvarov regiónu a miery ich ukotvenia vo vedomí spoločnosti možno určiť mieru inštitucionalizácie regiónu, t.j. veľkosť jeho spoločenského významu (Nikischer, 2016).

CHARAKTERISTIKA VÝSKUMU A METODICKÉ POZNÁMKY

V nasledujúcej kapitole budú prezentované a diskutované základné výsledky výskumu regionálnych identít na severnom Slovensku založeného na individuálnych hĺbkových interview s miestnymi elitami. Dôvodom jeho realizácie bola absencia podobného kvalitatívneho výskumu regionálnych identít v predmetnom území, ako aj snaha nadviazať na môj predchádzajúci kvantitatívny výskum regionálnych identít na (severnom) Slovensku (viď Nikischer, 2012, 2013, 2014a, 2014b, 2014c; Nikischer, Madziková, 2011). Pochopiteľne, mojím cieľom nebolo bezpredmetné overovanie výsledkov tohto kvantitatívneho výskumu, prostredníctvom hĺbkových interview som sa snažil odhaliť bližšie súvislosti a príčiny stavu vecí (napr. danej miery povedomia). Rozhovory s miestnymi elitami mi tak umožnili adekvátnejšie interpretovať výsledky predchádzajúceho výskumu a stali sa odrazovým bodom pre budúci kvantitatívny výskum a tvorbu príslušných výskumných hypotéz. Výsledky niektorých realizovaných kvantitatívnych výskumov (najmä Focusbus 9/2014; Focus, 2014) v nasledujúcom texte nenechávam bez úplného povšimnutia a vo vhodných prípadoch ich zapájam do diskusie.

Za miestne elity, s ktorými boli v rámci výskumu vedené interview, boli zvolení starostovia obcí. Keďže predmetom môjho výskumu boli regionálne identity všetkých mierok vrátane lokálnej, tento výber sa javil ako najvhodnejší. Práve starostovia majú obvykle najväčší prehľad o živote v obci, vo väčšine prípadov ide o ľudí vzdelaných, ústretových (na post starostu je iba zriedka zvolená osoba s nepríjemnou povahou) a v obci (regióne) dlhodobo žijúcich. Výber modelových obcí, v ktorých boli neskôr oslovení starostovia, prebiehal nasledovne. V prvom kroku boli identifikované tradičné regióny, ktoré ležia v priestore severného Slovenska, resp. na severné Slovensko aspoň čiastočne zasahujú. Severné Slovensko bolo pritom vymedzené ako územie Žilinského a Prešovského samosprávneho kraja. Existuje väčšie množstvo regionalizácií Slovenska na tradičné regióny, ako podklad pre identifikáciu tradičných regiónov severného Slovenska poslúžilo delenie Slovenska na tradičné regióny vytvorené Nikischerom (2014c: 396) a čiastočne inšpirované Ministerstvom hospodárstva SR (2005) a Slimákom (2007) (podobne Nikischer, 2014a: 30). Podľa neho ležia na území severného Slovenska tieto tradičné regióny – Horné Považie, Kysuce, Turiec, Orava, Liptov, Spiš, Zamagurie, Šariš a Horný Zemplín.⁴ V každom z týchto deviatich regiónov bola vybraná jedna modelová obec. Kritériom pre výber jednotlivých obcí bola ich poloha, názov a veľkosť. Keďže zámerom bolo vybrať typických zástupcov regiónov z širšieho centra regionálneho diania, modelové obce nemali ležať na periférii príslušného tradičného regiónu, t.j. v priestore na rozhraní dvoch tradičných regiónov alebo na štátnej hranici.⁵ Z komparatívnych dôvodov mali byť približne rovnako veľké, s podobnou pozíciou v sídelnej hierarchii a porovnateľnou veľkosťou miestnej komunity – počet obyvateľov obcí, v ktorých sa rozhovory uskutočnili, bol v intervale zhruba 800 až 1300 obyvateľov, pričom väčšina obcí mala okolo 1000 trva-

4 Táto regionalizácia by mala byť vnímaná iba ako jedna z početných alternatív delenia územia Slovenska na tradičné regióny. Delimitácia jednotlivých tradičných regiónov nie je založená na sledovaní priestorového rozloženia (organizácie) určitých kultúrnych či prírodných javov (prístup tradičných škôl regionálnej geografie). Ich vymedzenie je skôr odrazom už existujúcej „žitej“ regionalizácie, teda toho, ako je priestor Slovenska organizovaný (delený) spoločnosťou (prístup novej regionálnej geografie). Tradičné regióny spája skutočnosť, že sú už „tradičnou“ súčasťou spoločenského diskurzu (prítom ide o typologicky rôznorodé regióny), a to bez ohľadu na súčasné územnosprávne členenie Slo-

lo žijúcich obyvateľov (Štatistický úrad SR, 2013). Snahou bolo tiež vybrať obce, ktoré nesú vo svojich názvoch názvy príslušných tradičných regiónov. Túto podmienku však nebolo možné naplniť vo všetkých prípadoch, nakoniec ju spĺňalo sedem z deviatich modelových obcí.

Kontaktovanie starostov vybraných obcí prebiehalo primárne prostredníctvom elektronickej pošty, neskôr telefonicky. Dvaja starostovia rozhovor opakovane odmietli, v príslušných tradičných regiónoch bolo nutné vybrať nové modelové obce. Kritériá pre ich výber boli rovnaké ako v prvom kole výberu. Osem z deviatich rozhovorov bolo uskutočnených počas krátkej časovej periódy od 21. do 24. 10. 2013. Posledný rozhovor bol zo špecifických príčin realizovaný s väčším časovým odstupom dňa 20. 11. 2014. Vzhľadom na povahu skúmanej problematiky by však tento časový odstup nemal výraznejším spôsobom ovplyvňovať výsledky výskumu. Interview boli zväčša realizované v starostom dôverne známom prostredí obecných úradov, v dvoch prípadoch sa na návrh respondentov rozhovory uskutočnili v nimi zvolených pohostinských zariadeniach. Jednotlivé interview trvali približne 80 minút a boli za súhlasu respondentov zaznamenávané na diktafón. Všetky rozhovory boli vedené tým istým výskumným pracovníkom. Každý starosta je v ďalšom texte nazývaný prostredníctvom názvu tradičného regiónu, ktorý reprezentovala jeho obec (napr. Liptov, Zamagurie, Turiec a pod.).

Aby sa diskusia v rámci rozhovorov dotkla problematiky regionálnych identít v celej jej šírke, museli byť rozhovory do istej miery štandardizované. Hrubá štruktúra rozhovoru bola vopred daná – rozhovor sa vždy začínal respondentovým názorom na koncept identity, regiónu a regionálnej identity. Následne bol rozhovor zameraný na relevanciu jednotlivých typov regionálnych identít v živote obyvateľov obce, resp. regiónu. Ďalšia časť interview bola štruktúrovaná primárne na základe geografickej mierky (lokálna, subnárodná, národná, nadnárodná) a sekundárne na základe dimenzie regionálnej identity (regionálne povedomie, identita regiónu), zameriavala sa teda detailnejšie na jednotlivé typy regionálnej identity (v smere „zdola nahor“ – lokálna identita, subnárodná identita, štátna identita, nadnárodná, t.j. predovšetkým európska identita), v rámci ktorých boli pertraktované jednotlivé dimenzie (lokálne povedomie, identita obce, subnárodné povedomie, identita regiónu, štátne povedomie, identita Slovenska atď.).

venska. Sú to „žité“ priestorové jednotky ukotvené v kolektívnom povedomí, s ktorými je narábané v rôznych oblastiach sociálneho života (napr. pri už spomínanej predpovedi počasia).

Jednotlivé tradičné regióny sú však „žité“ (resp. sú súčasťou verejného i odborného diskurzu) v rôznej miere, tzn. sú na rôznych stupňoch inštitucionalizácie. Od toho sa odvíja i skutočnosť, že hranice a názvy jednotlivých tradičných regiónov (t.j. ich územný a symbolický tvar) sú ustálené v rozdielnej miere a pri štúdiu literatúry sa môžeme stretnúť s rozličnými zoznamami tradičných regiónov Slovenska a ich rôznym priestorovým vymedzením. Z tohto hľadiska však možno tradičné regióny severného Slovenska, ako Orava, Turiec, Liptov, Kysuce či Zamagurie, považovať za tradičné regióny s najvyvinutejším priestorovým tvarom, čo pochopiteľne súvisí i so špecifickým georeliéfom tejto oblasti (Nikischer, 2015a). Diskutabilná je vždy i daná miera generalizácie pri vymedzovaní tradičných regiónov (napr. Zamagurie možno považovať za subregión Spiša, Kysuce možno vnímať ako súčasť Horného Považia, Horný a Dolný Zemplín môžeme považovať za jeden tradičný región Zemplín, Liptov zas možno rozdeliť na Horný a Dolný Liptov, alebo Horný, Dolný a Stredný Liptov a pod.). Naznačené problémy sociálnej organizácie priestoru severného Slovenska boli ostatne ústrednou témou realizovaných rozhovorov, počas ktorých ma zaujímalo, ako ľudia na severnom Slovensku „delia“ geografický priestor, aké regióny sú súčasťou tamojšieho sociálneho života.

- 5 Z pohľadu prejednávanej problematiky by však bol nepochybne veľmi zaujímavý a prínosný i výskum realizovaný práve v takýchto okrajových obciach, napr. v Kraľovanoch či Liptovskej Tepličke. Taktiež by sme mohli nájsť obce, ktoré napriek svojej periférnej polohe v rámci regiónu pozoruhodne reprezentujú prvky jeho identity a sú typické vysokou mierou regionálneho povedomia.

Obsahom diskusie o lokálnej identite bola pochopiteľne najmä identita obce a vzťah obyvateľov k obci, pri diskusii o národnej identite to bolo Slovensko a vzťah k Slovensku a pri nadnárodnej identite Európa a európske povedomie. Čo sa týka subnárodnej identity, hovorilo sa najmä o tom regióne, ku ktorému majú podľa respondenta miestni obyvatelia najbližší vzťah (s ktorým sa najviac identifikujú). Spravidla ide práve o vyššie spomínané tradičné regióny, ktoré poslúžili aj v rámci prvého kroku výberu modelových obcí. Jednotlivé rozhovory boli vedené s ohľadom na väčšie množstvo vstupných predpokladov o regionálnom povedomí a identite regiónov na severnom Slovensku, ktoré v tejto štúdii pre obmedzený priestor bližšie nešpecifikujem. Možno ich ľahko vyhľadať v mojej dizertačnej práci (Nikischer, 2015a: 18–21), ktorá je dostupná i na webe.

I keď mali jednotlivé interview pevnú základnú štruktúru (podobnú štruktúru má aj nasledujúca časť štúdie), bol starostom vytvorený dostatočný priestor na voľné vyjadrenie ich myšlienok. Rozhovory boli s ohľadom na ich aktuálny priebeh taktiež dopĺňané dodatočnými, vopred nepripravenými otázkami.

REGIONÁLNE IDENTITY NA SEVERNOM SLOVENSKU

Vnímanie konceptu identity, regiónu a regionálnej identity

Pojmom identita a región sú vo všeobecnosti, či už zainteresovanými akademikmi alebo laickou verejnosťou, prisudzované rôznorodé významy. Preto, aby bolo možné adekvátne interpretovať výpovede respondentov na tému regionálnej identity, bolo nutné v prvom rade zistiť, čo si pod termínmi identita, región a regionálna identita predstavujú.

Väčšina starostov, až na jedného, sa k významu termínu identita vedela určitým spôsobom vyjadriť. Poznajúc základnú tému interview, dávala spontánne väčšina z nich koncept identity do súvisu s regiónom a hovorila od začiatku de facto o regionálnej identite. Jeden z respondentov však upozornil na fakt, že „*identita môže mať viac foriem, vysvetlené*“ (Horný Zemplín). Aj napriek tomu, že starostovia často definovali „identitu“ pomerne vágne a nejasne, nestotožňujú sa s názormi kritikov konceptu identity o neurčitosti (Fearon, 1999; Gleason, 1983; F. Murgaš, osobná komunikácia, 28. augusta 2014) a nadužívanosti (Brubaker, 2004; Brubaker, Cooper, 2000; Coles, 1974; Kučerová, 2010; Malešević, 2006) tohto termínu: „*Ja nemám pocit, že by bolo toto slovičko nadužívané. Čo sa týka abstraktnosti, myslím, že staršia generácia nevie, čo si má pod týmto slovičkom predstaviť, ale mladšia generácia prichádza do styku s týmto výrazom a nemá s ním problém.*“ (Kysuce) „*Nepovedal by som, že je toto slovo nejasné, však ja som tiež bežný človek, starostovia sú tiež bežní ľudia, a viem, o čo ide.*“ (Šariš) V rámci interview zaznel i názor, že ak aj k nejakej „inflácii“ výrazu identita dochádza, môže za ňu Európska únia, ktorá sa snaží presadzovať svoj špecifický terminologický aparát: „*Ja si myslím, že keď dochádza k nejakej inflácii tohto slova, tak za to môže Európska únia, lebo EÚ má nejaký tzv. 'pojmovologický slovník', ktorý rada počuje v projektoch, vo vyjadreniach, v správach a dopredu si predurčuje tie slová, ktoré chce počuť.*“ (Spiš)

Vyjadrenia informátorov ukázali, že identitu chápu predovšetkým v zmysle emocioného vzťahu, pocitu príslušnosti. V súvislosti s konceptom regionálnej identity teda hovoríme o dimenzii regionálne povedomie, t.j. o vzťahu človeka k regiónu, o identifikácii s ním (Paasi, 1986, 2002). „*Identita podľa mňa znamená nejakú takú 'príľnu-*

Dolnoliptovská obec Liptovská Štiavnica v zázemí mesta Ružomberok (dymiace komíny), v pozadí dominujú Chočské vrchy. Foto: R. Nikischer

Objekt ľudovej architektúry v Hornom Hlbokom, bývalej obci (dnes súčasť Hlbokého nad Váhom) zasadenej „hlboko“ do Súľovských vrchov. Foto: R. Nikischer

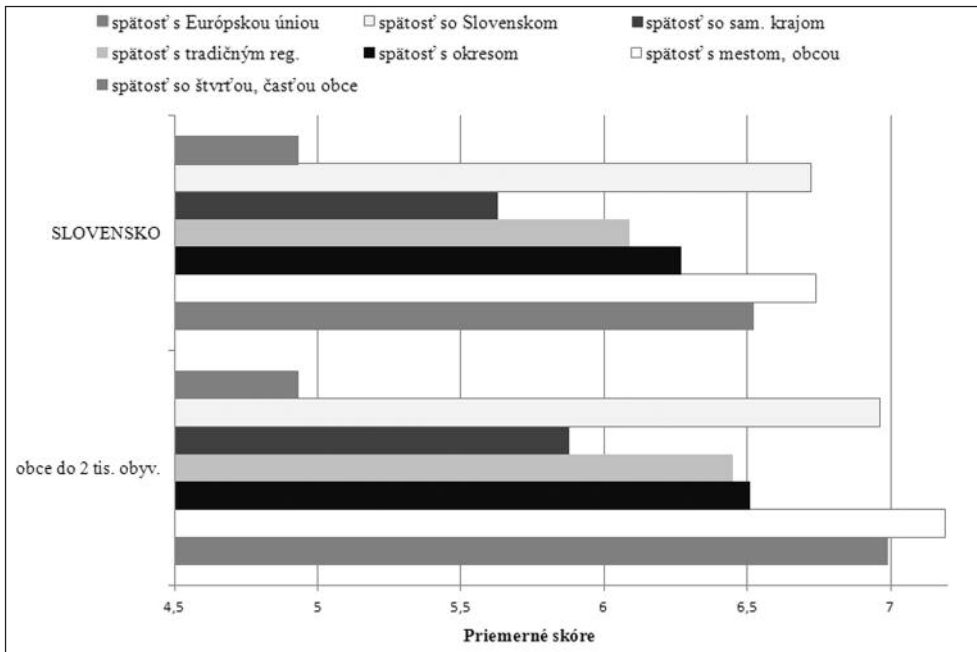

Dve podoby jednej obce - staré chalupy (hore) versus nové Chalúpkovo (dole) v Liptovskej Štiavnici. Foto: R. Nikischer

lost” k tomu územiu, kde sa ten jednotlivý občan, resp. jedinec nachádza.“ (Liptov) „Identita je stotožnenie sa s niečím. Keď budeme hovoriť o tej regionálnej, tak s tým prostredím, s regiónom, kde žijem.“ (Orava) Starosta spišskej obce navyše naznačuje, že tento vzťah vychádza z biografie jednotlivca (rovnako Paasi, 2002): „Každý človek sa vedome či nevedome identifikuje s nejakým miestom na tejto Zemi, lebo každý človek sa niekde narodil, niekde vyrastá a s nejakými ľuďmi sa stretáva.“

Ako ukázala nedávna rešerš českej odbornej literatúry venovanej problematike regionálnej identity (Nikischer, 2016), podobne ako väčšina starostov chápe regionálnu identitu (ako vzťah k regiónu) i prevažná časť českých akademikov. V mnohých odborných textoch je však regionálnej identite prisudzovaných viac významov zároveň, i zásluhou popularizácie Paasiho (1986) konceptu je čoraz častejšie chápaná ako multidimenzionálny komplex. I starosta šarišskej obce, hoc nevedome, hovorí o regionálnej identite v dvoch rovinách, ktoré zodpovedajú základným dimenziám regionálnej identity. Na úvod rozhovoru definuje (regionálnu) identitu ako identifikáciu s regiónom, resp. regionálnou spoločnosťou, pričom naznačuje i relevanciu regionálneho povedomia ako faktora regionálneho rozvoja (viď i nasledujúca podkapitola): „Identita je vlastne nejaká spolupatričnosť ľudí v danom priestore, v tom regióne, v tej obci, kde človek žije. Ide vlastne o to, pre koho človek žije – v tom danom priestore, obci sa snaží vytvárať nejaké hodnoty, ktoré sú pre prospech obce, spoločnosti.“ Ďalej plynulo prechádza k druhej dimenzii, identite regiónu, naznačujúc symbolický tvar obce (pozri Paasi, 2009; Raagmaa, 2002): „Napríklad z našej obce pochádza olympionik Straka (meno pozmenené autorom, pozn.), čiže by som povedal, že on tiež dotvára takú identitu našej obce.“ Ako „identitu regiónu“ vníma regionálnu identitu i starosta z Kysúc: „Regionálna identita to sú typické znaky tej-ktorej oblasti.“ Identitu teda nedefinuje ako pocit príslušnosti k niečomu, resp. stotožnenie sa s niečím, ale ako „charakteristiku či už osobnosti, regiónu, štátu, jednoducho ako určité znaky, ktoré toho človeka alebo región odlišujú od druhých“. Takéto ponímanie konceptu identity je takmer doslovne totožné s Paasiho (1986, 2002, 2003) definíciou identity regiónu (pozri kapitola „regionálna identita“). Starosta z Kysúc hovorí o osobnom, individuálnom rozmere identity (viď Fearon, 1999: 2), teda o „tom, čím veci sú“ (Gleason, 1983: 910; Handler, 1994: 28).

Pri definícii termínu región starostovia najčastejšie používali výrazy ako oblasť či územie. Vo všetkých prípadoch však „región“ chápali vo veľmi úzkom zmysle ako „územie“, „oblasť“, resp. „miesto“, ktoré je väčšie než obec a zároveň menšie než štát. Multimierkovosť konceptu regiónu vnímali najmä na začiatku rozhovorov iba v obmedzenej miere. Všetci si však uvedomovali existenciu viacerých typov regiónov: „Sú prirodzené regióny, ktoré vznikali na základe historických faktov niekoľko storočí, ako napr. región Spiš. No a naraz máme nejaké umelé regióny (VÚC, pozn.), ktoré nie celkom fungujú. Existuje tu aj nejaký mikroregión, ktorý je skôr na takej prirodzenejšej báze. Ale myslím si, že v našom prostredí veľmi fungujú tie regióny jednotlivých miest a obcí (mestské regióny, pozn.).“ (Spiš) „Región je nejaký územný celok vymedzený buď prírodnými, kultúrnymi, alebo nejakými inými, napr. etnickými hranicami. Je to jednoducho nejaká oblasť, ktorá je svojou identitou (dôraz na výraz identita, pozn.) špecifická oproti tej susednej.“ (Zamagurie) Okrem viacerých typov regiónov (prírodný, kultúrny, etnický) spomína starosta zo Zamaguria aj negatívne vymedzenie regiónu oproti „tým druhým“ regiónom (podobne Paasiho definícia identity regiónu), teda negatívnu identifikáciu, ktorá je dôležitou súčasťou každej regionálnej identity (či už z pohľadu regionálneho povedomia alebo identity regiónu; pozri aj Abdelal a kol., 2009: 19, 23–24). Aj keď sta-

Graf 1 – Miera regionálneho povedomia obyvateľov Slovenska. Čím vyššia je hodnota priemerného skóre, tým bližší je vzťah obyvateľov k daným regiónom. Zdroj: Focus (2014).

roztovia počas rozhovorov spravidla spomenuli niekoľko typov regiónov, najčastejšie spájali pojem región s tradičnými regiónmi Slovenska (viď aj podkapitola subnárodná identita). Ako ukázal reprezentatívny prieskum Focusbus 12/2013 (Focus, 2013), vnímanie „regiónu“ predovšetkým ako tradičného regiónu je typické pre celú slovenskú populáciu (viac Nikischer, 2014a).

Lokálne identity na severnom Slovensku

Skôr než sme v rámci jednotlivých interview započali hlbšiu diskusiu o lokálnej, subnárodnej, štátnej a európskej identite, zaujímal ma názor starostov na mieru lokálneho, subnárodného, štátneho a európskeho povedomia v ich obciach. Zovšeobecňujúc môžeme povedať, že podľa starostov majú obyvatelia jednoznačne najsilnejší vzťah práve k svojim obciam, najslabší naopak k Európe. Iste, jednotlivé výpovede mohli byť do určitej miery ovplyvnené profesijnými pozíciami respondentov v čele obcí, každopádne však zhruba korešpondujú s výsledkami celoštátnych sociologických prieskumov. Tie opakovane ukazujú vysokú mieru lokálneho a štátneho povedomia Slovákov a ich slabý vzťah k Európe, resp. EÚ (graf 1; pozri aj Nikischer, 2013, 2014a; Piscová, 1997, 2000; Plečitá, 2012).

Graf 1 ukazuje aj skutočnosť, že obyvatelia malých obcí majú v rámci celoslovenského kontextu nadpriemerné lokálne povedomie (podobne Bodnárová, 1997; Nikischer, 2013). V rovnakom duchu hovoria i starostovia: „Rozhodne v menších obciach je silnejšie puto k svojmu sídlu.“ (Horné Považie) „Ja by som povedal, že ten vzťah je bližší v tých malých obciach, kde každý každého pozná. Na vidieku je určite silnejšia tá identita. V mestách nepozná sused suseda, tí ľudia tam žijú anonymne.“ (Kysuce) Aj na Paasiho

náčrte dimenzií regionálnej identity (obr. 1) vidíme, že dôležitú súčasť regionálneho povedomia predstavuje práve identifikácia so sociálnou zložkou regiónu, s regionálnou spoločnosťou. Respondenti uznávajú, že na lokálnej úrovni zohrávajú pri formovaní povedomia dôležitú úlohu face-to-face kontakty, ktoré sú udržiavané i prostredníctvom rôznych obecných spolkov a záujmových združení. Záujem o stretávanie sa v rámci organizovaných kolektívov však oproti minulosti poklesol: „*Mám pocit, že doba, keď sa ľudia stretávali viacej, už nie je. Menej sa stretávajú tí ľudia, sú takí uzavretejší, doma a po svojom si riešia veci.*“ (Turiec) „*Čo ja tak pozorujem, a čo ma aj tak trápi, v obci fungoval folklór, dva divadelné súbory, a proste ten kultúrny život miestny žil. Teraz sa nám to vytratilo, vytratili sa tie korene, tá nadväznosť úplne.*“ (Orava) „*Viete, boli tu aj lepšie časy, keď boli ľudia ochotní angažovať sa vo veciach verejných. Keď som sem prišiel, tak som založil dievčenský a detský súbor, bola tu únia žien, športovci boli aktívni, dneska sa všetky tieto aktivity vytrácajú. Ľudia sa zatvárajú čím ďalej viac do seba, nekomunikujú.*“ (Horný Zemplín) Vedenie obcí sa snaží zblížovať jednotlivých obyvateľov s ich obcou prostredníctvom organizácie jednorázových či výročných podujatí, odozva verejnosti je však často rozpačitá: „*Pravdaže, obec môže vyvíjať aktivity tým smerom, aby zvýšila lokálne povedomie, ale hovorím, že tam je trošku pes zakopaný, že ešte aj keď my urobíme ako obec akcie, ešte je im (obyvateľom obce, pozn.) častokrát zaveľa sa tých akcií zúčastniť, to človeka trošku trápi.*“ (Šariš)

Na druhej strane, pokiaľ treba priložiť ruku k rozvoju obce, spravidla sa nájdu obyvatelia, ktorí potrebné „ruky“ poskytnú: „*Stále tu prebiehajú také akcie, napr. sme robili výstavbu vodovodu. Tí ľudia sú schopní ísť, aktivizovať sa, staval sa aj kostol nový, tam odrobili stovky hodín. Lebo nebolo korún a sme vedeli, že ak chceme mať, musíme ísť – a tí ľudia išli.*“ (Horné Považie) Úspešná realizácia podobných kolektívnych akcií na jednej strane vyžaduje existenciu lokálneho povedomia určitej miery (vo všeobecnosti platí, že nevyhnutným predpokladom kolektívnej akcie je existencia kolektívneho povedomia; Della Porta, Diani, 2006), na strane druhej je sama prostriedkom jeho formovania. Čoraz viac autorov diskutujúcich rozvoj regiónov (napr. Bristow, 2005; Paasi, 2013; Raagmaa, 2002; Semian, Chromý, 2014) identifikuje regionálne povedomie ako jeden z jeho dôležitých faktorov – čím viac sa ľudia s daným regiónom identifikujú, tým sú ochotnejší konať v prospech jeho rozvoja. Vedomie našej spätosti s daným regiónom je totiž sprevádzané vedomím, že rozvoj (úpadok) tohto regiónu môže zásadne ovplyvniť i našu vlastnú existenciu. Kým rozvoj Európy či Slovenska radový obyvateľ výraznejším spôsobom ovplyvní iba ťažko, v rámci lokálnej mierky môže niečo zmeniť i „pár rúk“. „*Ak chceme mať, musíme ísť,*“ zdôrazňuje starosta z Horného Považia. Jeho oravský kolega hovorí v podobnom duchu: „*Teraz sme stavali prístrešok, ktorý bude slúžiť všetkým. A bez nároku na to, že by niekto dostal nejaké peniaze, tak sa tam zapojili ľudia. Nešiel tam niekto s tým, že ‘musím dostať dvadsať euro’ napríklad.*“ Starosta ďalej, podobne ako mnohí akademici (Baumgartner, Pütz, Seidl, 2013; Kroehn, Maude, Beer, 2010; Parkinson, Roseland, 2002), zdôrazňuje dôležitosť líderstva v celom procese aktivizácie ľudského kapitálu: „*Ja stále hovorím, že musí byť jeden človek zanietený do toho, on to potiahne. Lebo tí ľudia dlhodobo nevydržia a nejaká taká ich iniciatíva z nadšenia. Jeden to musí ťahať a to mi tu tak chýba.*“

Pochopiteľne, ani obec nemusí vždy predstavovať koherentný, ďalej nedeliteľný región a nie je ničím výnimočným, pokiaľ sú v rámci jednej obce „zahniezdené“ (nested) ďalšie regionálne jednotky nižšieho rádu (viď aj obr. 2). Vyšší stupeň inštitucionalizácie týchto miestnych častí môže v rámci obce vyvolávať rivalitu a predstavovať

Obr. 2 – Exkurz do identity obce. Tak, ako je osobná identita človeka daná jeho príslušnosťou k rôznym kolektívnym entitám, je identita obce definovaná jej príslušnosťou k hierarchicky vyšším regionálnym celkom. Zároveň je vytváraná identitami svojich „subregiónov“. Foto: R. Nikischer.

hodnutiach obce. Boli ešte niekedy v 90. rokoch tendencie časti Pod Horou sa odčleniť od našej obce a pričleniť sa k susednej obci. Obyvatelia tejto časti obce sa tak nepriamo separujú od nás.“ (Zamagurie) Na druhej strane však môže rôznorodosť v rámci obce prinášať oživenie miestneho života (všimnime si paralelu s väčším regiónom Európy a ideou „jednoty v rozmanitosti“): „Je tu to povedomie po jednotlivých osadách, že my sme ‘Modrákovci’, my sme ‘Belákovci’ a podobne (názvy pozmenené autorom, pozn.). Teraz to človek ani tak nepocituje, ale keď sme boli mladí, tak jednoducho vždy sme viedli súboje (smiech, pozn.), napr. v rámci športových podujatí. Aj priateľstvá sa nadväzovali po tých jednotlivých osadách a menších ‘lokalitkách’ v rámci obce.“ (Kysuce) Na záver diskusie o lokálnych identitách starosta oravskej obce dokonca označuje postupné miznutie identít miestnych častí (v danom prípade niekdajších samostatných obcí) za stratu: „Z hľadiska identity, kultúry a tradičných zvykov bolo spojenie týchto dvoch častí strata. Strata v tom zmysle, že sa nezachovali niektoré tie veci, napr. aj architektúra bola iná v tom Hornom Hámri (názov miestnej časti pozmenený autorom, pozn.).“

Subnárodné identity na severnom Slovensku

Ako ukázal predošlý výskum (Nikischer, 2014a), takmer každý druhý obyvateľ Slovenska definuje „región, kde žije“ prostredníctvom odkazu na niektorý z tradičných regiónov tejto krajiny. Na severnom Slovensku, a predovšetkým v Žilinskom kraji, je tento podiel ešte oveľa vyšší (v Žilinskom kraji približne 70 % obyvateľov).⁶ Aj staros-

⁶ V tomto ohľade sú pomerne prekvapivé výsledky prieskumu Focusbus 9/2014, podľa ktorých sú obyvatelia Slovenska ešte viac než so svojimi tradičnými regiónmi spätí so svojimi okresmi (graf 1). Zdá sa,

brzdu, ako i akcelerátor jej rozvoja. Vysoká miera povedomia vo vzťahu k miestnym častiam môže viesť i k rozpadu obce (podobné procesy sú však obmedzené súčasnou legislatívou), resp. k výraznej zmene jej identity (územného tvaru obce, názvu obce a pod.). „Máme aj v obecnom zastupiteľstve štyroch poslancov z centrálnej časti obce a jedného z tej časti Pod Horou (názov pozmenený autorom, pozn.), a práve toto je niekedy dosť páľčivým problémom pri konkrétnych roz-

tovia obcí severného Slovenska pri definovaní „svojich regiónov“ odkazujú primárne na tradičné regióny: „*No na tej regionálnej mierke, tam je jedine tá Orava.*“ (Orava) „*V akom regióne leží naša obec... no Turiec. Alebo ešte Dolný Turiec.*“ (Turiec) „*No však náš je tu región Horného Šariša, naša obec - Horný Šariš. My sme tu Horný Šariš, čo sme hore od Veľkého Šariša, resp. od mesta Prešov, ale Prešov už vynímajúc od toho. Ale od Veľkého Šariša, kde sa varí to dobré pivečko* (viď aj tab. 1, pozn.), *tam je tá hranica.*“ (Šariš) „*Zamagurie jednoznačne sme.*“ (Zamagurie) Lídri obcí sa zároveň nechávajú počuť, že práve s tradičnými regiónmi sa obyvatelia Slovenska stotožňujú najviac. Súčasnú územnosprávnu členenie považujú za nevyhovujúce, pretože „*nerespektuje pôvodnú identitu tradičných regiónov*“ (Horný Zemplín). Najmenšia miera konformity hraníc vyšších územnosprávnych celkov a tradičných regiónov je vo východnej časti severného Slovenska, odkiaľ aj zaznievajú najkritickejšie hlasy: „*My slám si, že s tým Spišom sa väčšina obyvateľov stotožňuje. Ľudia nie sú zvyknutí, nie sú identifikovaní s týmto novým členením. Hoci už prešli pomaly desaťročia, aj tak sa s týmto členením ešte nikto neidentifikoval.*“ (Spiš) „*Legislatíva pripustila dehonestáciu a potieranie týchto subnárodných identít* (výraz informátor preberá od výskumníka, ktorý ho použil v predošlej fáze rozhovoru, pozn.), *pretože sa vytvorili kraje, ktoré absolútne nerešpektovali tieto subnárodné identity a doslova zmiešali hrušky s jablkami. Vytvorili sa kraje, ktoré ľudia dodnes iritujú, pretože nebola rešpektovaná pôvodná identita.*“ (Horný Zemplín)

„Nerešpektovanie pôvodných regionálnych identít“ počas územnosprávnej reformy sa najvýraznejšie dotklo Spiša (aj Farkašová, 2013; SITA, 2009; Tichý, 2005), ktorý je od roku 1996 takmer proporcionálne rozdelený krajskou hranicou: „*Prídu nejakí politici a povedia, že prirodzený región Spiš sa rozdelí do dvoch VÚC. V týchto umelých regiónoch to funguje tak* (v rámci zastupiteľstva kraja, pozn.), *že tí Spišiaci sa od tých Šarišanov vzájomne tak trochu odlišujú, tak trochu delia. Prvé také najväčšie delenie v rámci Prešovského kraja je na 'tých za tunelom' a 'tých pred tunelom' Branisko. Čiže spišská časť* („tí pred tunelom“, pozn.) *sa identifikuje spolu.*“ (Spiš) „*My máme jazyk spišský, identifikujeme sa spoločným jazykom,*“ prechádza postupne starosta k identite Spiša, potvrdzujúc slová Kusého (1991) o nezavršenej jazykovej homogenizácii Slovenska. Domnieva sa, že Spišiaci sú nedostatočne draví a iba zriedka sa dokážu vo „svete“ presadiť. Podobný názor má na ľudí zo svojho regiónu aj informátor z Horného Zemplína, pričom rozhovor naznačuje, že nepriebojnosť obyvateľov je skôr výsledkom socializačných procesov než prejavom určitej vrodenej esencie (viď Kanovský, 2004).

Imidž regionálnej spoločnosti (resp. regiónu všeobecne), ktorý je zakotvený v mysli spišského či hornozemplínskeho starostu, predstavuje z pohľadu Paasiho (1986) konceptu regionálnej identity tzv. imidž regiónu zvnútra (viď teoretická kapitola). Za imidž regiónu zvonku zas možno považovať asociácie, ktoré sa s daným regiónom spájajú všetkým obyvateľom Slovenska. Obe spomínané dimenzie jednotlivých tradičných regiónov charakterizuje tabuľka 1. Imidž regiónov zvonku vychádza z výsledkov prieskumu Focusbus 9/2014, v prípade svojho regiónu ho pomerne presne vystihol starosta z Liptova: „*Mnohí cudzinci, keď sa povie Liptov, tak si predstavia ovce, žinčicu, syr. Obyvateľom južného Slovenska a od Bratislavy sa tiež páči liptovská reč - sa mi stalo možno trikrát, že mi povedal Bratislavčan, pomaly nejaký pán profe-*

že i keď sa okresy postupom času vytrácajú z povedomia ľudí, vzťah Slováka k užšie vymedzenému regiónu, ktorému zhruba zodpovedá teritoriálne vymedzenie okresu, zostáva pomerne silný (Nikischer, 2014b).

Tradičný región	Najčastejšie asociácie spojené na Slovensku s regiónom [podiel respondentov v %]	Dôležité elementy identity regiónu podľa starostu z príslušného regiónu	Typická vlastnosť obyvateľov regiónu podľa starostu
Horné Považie	Váh [7,2] Považská Bystrica [4,5] pekná príroda, čistý vzduch [3,4]	veľmi pekná príroda chudobný región	slušnosť
Kysuce	bieda, ťažký život [6,3] zima, sneh, drsný kraj [5,7] kopce, lesy, hory [4,9]	pracovití ľudia, obrovská drina	nesmierna pracovitosť závistlivosť
Orava	Oravská priehrada [17,4] Oravský hrad [16,0] pekná príroda, čistý vzduch [7,6]	syrové korbáčiky, Oravská priehrada, Oravský hrad, Roháče, folklór	cieľavedomosť pracovitosť zanietenosť
Turiec	Martin [8,5] tradície, folklór, kroje [6,6] kúpele, kúpaliská [5,8]	voda - kvalitná voda z hôr hory	žiadna výraznejšia vlastnosť - z každého rožku trošku
Liptov	syry [16,8] bryndza [12,9] Liptovská Mara [12,7]	krásna príroda, končiare hôr, jaskyne, Liptovská Mara, Jánošík	pracovitosť úprimnosť sú zábavní
Spiš	Spišský hrad [33,5] borovička [5,8] spišské parky [5,0]	Spišský hrad Majster Pavol z Levoče	sú málo draví, nevedia sa presadiť
Zamagurie	Gorali [4,8] Poľsko, hranica s Poľskom [4,1] Pieniny [4,0]; pltníctvo [4,0]	Gorali Pieniny, Tri koruny	pracovitosť
Šariš	pivo Šariš, výroba piva [54,5] východ, Východniari [7,5] tradície, folklór, kroje [4,3]	šarišské nárečie	pohostinnosť hrdosť
Horný Zemplín	Zemplínska šírava [22,9] tradície, folklór, kroje [5,8] východ, Východniari [4,7]	krásna, čudesná príroda	sú málo draví, chýba im odvaha

Tab. 1 – Imidž tradičných regiónov severného Slovenska. Zdroj: Focus (2014); osobné interview.

sor, že *‘prosím Ťa, ešte mi to raz zopakuj, to čo si povedal, tak riadne, po liptovský’*.“ V tabuľke môžeme vidieť, že imidž určitého regiónu (a platí to najmä v prípade imidžu zvonku – viď druhý stĺpec v tabuľke) je do veľkej miery spätý s entitami, ktoré vo svojich názvoch nesú názov tohto regiónu (Liptovská Mara, Spišská borovička, pivo Šariš, ale napr. aj Martinka z Turca a pod.). Ľudia často stotožňujú (*identify*), resp. dávajú do súvisu s regiónom entity, ktoré nesú jeho názov (alebo ich názov obsahuje príslušné odvodené adjektívum), prostredníctvom názvu sú tak kvality regiónu prenášané na danú entitu a naopak (Nikischer, 2015a). Táto skutočnosť je reflektovaná napr. v marketingu (viď Kašková, 2013; Kašková, Chromý, 2014).

Štátna identita na severnom Slovensku

Na začiatku 90. rokov sa Kusý (1991) vyjadril, že na Slovensku prevládajú „krajanské“ (rozumej subnárodné) identity obyvateľov nad identitou národnoštátnou a ľudia na Slovensku o sebe hovoria skôr ako o Horehroncoch, Liptákoch či Záhorákoch než ako o Slovákoch. Takéto stanovisko je prinajmenšom diskutabilné, dôležitú úlohu totiž zohráva priestorový kontext konkrétneho aktu identifikácie s danou entitou (je rozdiel, či sa tento akt odohráva v rámci Slovenska alebo mimo neho): *„Keď chodím všelikde, boli sme napr. v Izraeli, v Jordánsku, v Egypte, tak si spomínam, že rezonovalo to ‘Slovensko’. Že sme Slováci, to sa zdôrazňovalo.*“ (Orava) V zahraničí (a najmä pri interakcii obyvateľov Slovenska s obyvateľmi iných štátov) teda štátna identita

jednotlivca spravidla prekrýva regionálnu. Z pohľadu validity Kusého konštatovania je relevantnou premennou i regionálna príslušnosť identifikujúceho sa jednotlivca, obyvatelia tradičných regiónov na nižšom stupni inštitucionalizácie (napr. Podunajsko, Abov, Stredné Považie – de facto hovoríme o regiónoch, ktoré sú menej „tradičné“) sa totiž s týmito regiónmi zriedka identifikujú i v rámci situácií odohrávajúcich sa na Slovensku (potvrďuje aj Nikischer, 2014a): „*Snáď tí Oraváci a Liptáci bazirujú viac na tej príslušnosti k regiónu. Myslím si, že Šariš, Horný Zemplín, Dolný Zemplín, že tu je to slabšie. A pri južných hraniciach je to ešte slabšie, tam sú Maďari a Slováci, tam sa to delí takým spôsobom. Najvýraznejšie regióny v rámci Slovenska to sú Liptáci a Oraváci.*“ (Horný Zemplín)

Na druhej strane však možno súhlasiť s Kusého (1991: 59) myšlienkami, ktoré naznačujú, že z pohľadu regionálnych identít je územie Slovenska menej homogénne než teritóriá okolitých krajín (predovšetkým Maďarska a Poľska, ale napr. i Česka; viď aj pozn. č. 1). I napriek tomu pravidelné prieskumy ukazujú, že obyvatelia Slovenska sú so svojím štátom spätí viac než so svojimi regiónmi (graf 1; viď aj Nikischer, 2014a; Piscová, 2000; Plecítá, 2012). Zároveň však ukazujú (napr. Nikischer, 2015b; Plecítá, 2012), že práve na Slovensku je najnižší rozdiel medzi mierou regionálneho a štátneho povedomia v rámci krajín Vyšehradskej štvorky (čo súhlasí s konštatovaním o najvyššej teritoriálnej heterogenite Slovenska medzi krajinami V4). Väčšina starostov sa domnieva, že Slováci nemajú k svojmu štátu tak blízky vzťah ako obyvatelia susedných krajín: „*Dosť veľa času som strávil v okolitých krajinách a myslím si, že Poliaci, Maďari či Rakúšanovia sú väčší patrioti ako my. Možno to súvisí aj s tým, že majú bohatšiu históriu, ten štát dlhodobejšie budovali, mali ‘dlhší rozbeh’.*“ (Spiš)

„*Ja si myslím, že v tých okolitých krajinách je to povedomie o nejaký ten stupeň vyššie, dávajú ho viac najavo,*“ poznamenáva starosta z Turca a ďalej hovorí o charaktere Slovákov: „*Možno je to aj tým, že my Slováci sme takí... Takí, že čo nám naložia na chrbát, tak to hneď nesieme, to je zle. Keď sa niečo deje, nejdeme do ulíc, mali by sme byť akčnejší.*“ Podobne vidí povahu Slovákov i kysucký starosta: „*Slovák nemá tej hrdosti v sebe, bude rozprávať, drístať, ale keď má povedať nejakú rozhodujúcu vec v zásadnej chvíli, tak nechá sebou manipulovať, nevie presadiť svoj názor.*“ Aj starosta z Horného Zemplína považuje krajanov za nepriebojných, ale zároveň verí v pozitívnu zmenu: „*Bude sa to meniť. Tým, že ľudia chodia vonku (do zahraničia, pozn.), uvidia veci, naberú skúsenosti. Postupne budú mať aj prostriedky, trochu sa ‘pootľkajú’, budú mať aj pevnejšie lakte a budú sa presadzovať – zoberte si napr. Babiša v Čechách.*“

Lokálne elity aj o Európe

Príbeh „Babiša v Čechách“ je skutočne príbehom človeka, ktorý veľkú časť svojho života strávil „vonku“ (napr. vo Francúzku, Švajčiarsku, Maroku, Česku), no on sám by možno povedal, že všade bol (je) „doma“. Jeho životná dráha skrz časopriestor prešla mnohými regiónmi, Babišova regionálna identita je komplikovaná a pre mnohých nejasná. Scestovaný, zámožný, vzdelaný podnikateľ z mestského prostredia, ktorý by mohol byť prototypom Európana. Keby bol o niečo mladší. Nižší vek, vyššie vzdelanie, bydlisko v mestskom prostredí, príslušnosť k vyššej spoločenskej vrstve a častý kontakt s výhodami plynúcimi z európskej integrácie (podnikatelia, cezhraniční migranti) – to sú charakteristiky jednotlivcov, pre ktorých je typická vysoká miera európskeho povedomia (pozri aj Fligstein, 2009; McManus-Czubińska, Miller, Mar-

kowski, Wasilewski, 2003; Pichler, 2008): „Určite sú tí mladší väčší Európania. Ale aj tí starší sú, ktorí dačo prežili ‘vonku’. Ja som sa napr. rozprával s Pavlom Smutným (meno pozmenené autorom, pozn.) na jednej akcii, on mal svet zbehaný, tak on len o svete rozprával. Jemu Únia priniesla prospech, tak len pekne o nej hovoril.“ (Šariš) „Mladí ľudia, čo sa prisťahovali k nám do dediny, majú peniaze. A väčšina tých ľudí pracovala v zahraničí. Všetko sú to ľudia, čo precestovali hodne, a čo všetky tie výhody Únie ako ‘spoločná mena’ a ‘svet bez hraníc’ využívajú, takže sú stotožnení s tou Európou.“ (Spiš)

Na záver interview sa takmer všetci respondenti zhodujú v tom, že miera európskeho povedomia zďaleka nedosahuje mieru povedomia štátneho či regionálneho a už vôbec nie povedomia lokálneho. Starosta z Turca v tejto súvislosti naráža na dialektický vzťah medzi regionálnym povedomím a identitou regiónu (viď líniu medzi povedomím a imidžom regiónu v Paasiho koncepte regionálnej identity na obr. 1): „Európske povedomie je určite slabšie, lebo nemá veľmi dobrý imidž Únia i vzhľadom na to Grécko a na všetko ostatné. Nestotožňujú sa ľudia s tou Úniou, je vnímaná viac negatívne než pozitívne. Bežní ľudia z dediny, čo nechodia do zahraničia, nemajú pozitívnu skúsenosť, stretávajú sa len s nekvalitnými výrobkami zo zahraničia (menuje potraviny, pozn.), majú len túto negatívnu skúsenosť. Za príčinu nízkeho európskeho povedomia označuje i deficit demokratických princípov v európskom projekte (podobne Giorgi, Crowley, Ney, 2001; Guibernau, 2011; Kaitatzi-Whitlock, 2007): „Ako Európania sa necítíme, lebo aj tak nemáme dosah na nejaké to rozhodovanie a to ľudia vnímajú negatívne.“

ZÁVEREČNÉ SLOVO

Každé interview vedené s niektorým zo severoslovenských starostov bolo jedinečné nielen z hľadiska diskutovaných regiónov, ale aj z pohľadu prístupu respondenta k celej problematike regionálnej identity. Jedno mali každopádne rozhovory spoločné – boli vedené s osobami, ktoré preukázali hlbokú znalosť miestnych i regionálnych pomerov, ako i prehľad v širšom národnom a nadnárodnom dianí. Priebeh výskumu však ukázal, že určitú nevýhodu z pohľadu plurality získaných informácií predstavuje rovnaká profesijná pozícia respondentov. Výkon funkcie starostu totiž spočíva v riešení každodenných praktických problémov obce, v kontexte každodennosti a bezprostrednosti tak zákonite prebiehali i príslušné interview. V budúcnosti by bolo vhodné do podobných výskumov zapojiť i respondentov pôsobiacich v iných profesijných sférach. Kvantita a jedinečná kvalita informácií nadobudnutých počas hlbokých rozhovorov totiž ukazujú, že kvalitatívny výskum regionálnych identít má na Slovensku svoje opodstatnenie a zostáva len veriť, že prezentovaný výskum neostane nadhlo posledným svojho druhu.

LITERATÚRA

- Abdelal, R., Herrera, Y. M., Johnston, A. I., McDermott, R. (2009). Identity as a Variable. In: R. Abdelal, Y. M. Herrera, A. I. Johnston, R. McDermott (Eds.), *Measuring Identity. A Guide for Social Scientists*. New York: Cambridge UP, s. 17–32.
- Baumgartner, D., Pütz, M., Seidl, I. (2013). What Kind of Entrepreneurship Drives Regional Development in European Non-core Regions? A Literature Review on Empirical Entrepreneurship Research. In: *European Planning Studies*, 21(8), 1095–1127.
- Bechhofer, F., McCrone, D. (2009). National identity, nationalism and constitutional change. In: F. Bechhofer, D. McCrone (Eds.), *National identity, nationalism and constitutional change*. New York: Palgrave Macmillan, s. 1–16.
- Bendle, M. F. (2002). The crisis of 'identity' in high modernity. In: *British Journal of Sociology*, 53(1), 1–18.
- Bianchi, G., Láštiová, B. (2004a). Gender and Sex Aspects of Multiple Identities: Young Women and Men from Bratislava and Prague Heading Toward the EU. In: *Sociológia*, 36(3), 293–313.
- Bianchi, G., Láštiová, B. (2004b). *Kvalitatívny výskum európskej identity*. Kompendium projektu [CD]. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- Bituščíková, A. (2002). Slovakia: An Anthropological Perspective on Identity and Regional Reform. In: *Regional & Federal Studies*, 12(2), 41–64.
- Bodnárová, B. (1997). Teritoriálne aspekty národnej identity. In: M. Piscová a kol., *Aspekty národnej identity a národná identita v strednej Európe. Záverečná správa projektu*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 22–35.
- Bolfíková, E. (1997). Sociálna identita a norma: empirická analýza vzťahu pocitu príslušnosti k makro-sociálnym útvarom a jednej subjektívnej normy. In: V. Bačová, Z. Kusá (Eds.), *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, s. 207–220.
- Bourgeois, D., Bourgeois, Y. (2005). Territory, institutions and national identity: the case of Acadians in Greater Moncton, Canada. In: *Urban Studies*, 42(7), 1123–1138.
- Braudel, F. (1958). Histoire et Sciences sociales: La longue durée. In: *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 13(4), 725–753.
- Bristow, G. (2005). Everyone's a 'winner': problematising the discourse of regional competitiveness. In: *Journal of Economic Geography*, 5(3), 285–304.
- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Brubaker, R., Cooper, F. (2000). Beyond identity. In: *Theory and Society*, 29(1), 1–47.
- Bucher, S. (2012). *Samosprávne kraje na Slovensku: formovanie identity a inštitucionalizácia v kontexte integrácie do Európy regiónov*. Dizertačná práca. Prešov: Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied PU v Prešove.
- Bucher, S., Ištoková, M. (2015). Self-Governing Regions in Slovakia: Spatial Differentiation and Perception of Socio-Cultural Identity by Local and Regional Officials. In: *Geografie*, 120(1), 1–25.
- Bucher, S., Kunáková, L. (2010). Identita ako kontext geografického výskumu: teoreticko-metodologický rámec. In: *Geografická revue*, 6(1), 6–23.
- Bucher, S., Matlovič, R., Lukáčová, A., Harizal, B., Matlovičová, K., Kolesárová, J. a kol. (2013). The perception of identity through urban toponyms in the regional cities of Slovakia. In: *Anthropological Notebooks*, 19(3), 23–40.
- Bucher, S., Nováková, Š. (2015). Territorial Aspects of Regional Identity and Respondents' Identification with the Region and Place: Case Study of Slovakia. In: *Eastern European Countryside*, 21(1), 81–109.
- Coles, R. (1974). Review of Dimensions of a new identity [Recenzia knihy *Dimensions of a New Identity*]. In: *American Journal of Orthopsychiatry*, 44(4), 639–640.
- Danglová, O. (2006). Lokálne kontexty identity. In: V. Krivý, O. Danglová, *Svet mnohých „MY a ONI“*. Kolektívne identity na súčasnom Slovensku. Bratislava: Centrum excelentnosti SAV, s. 105–174.
- Danglová, O. (2007). Lokálna identita a lokálny rozvoj. In: Z. Beňušková, O. Danglová (Eds.), *Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku*. Bratislava, Nitra: Ústav etnológie

- SAV, Katedra etnológie a etnomuzikológie UKF, Centrum pre európsku politiku, s. 115–128.
- Danglová, O. (2011). Vidiecke sídlo ako priestor identity. Výber z prípadových štúdií štyroch slovenských obcí. In: *Národopisná revue*, 21(2), 93–102.
- Danglová, O. (2013). Kultúrne dedičstvo ako symbol identity. In: *Etnologické rozpravy*, 20(1-2), 38–54.
- Del Biaggio, C. (2010). Theoretical reflection on the making of the Alpine region: the role of transnational networks of local actors on regional identity and institutionalization. In: *Fennia*, 188(1), 137–148.
- Della Porta, D., Diani, M. (2006). *Social Movements: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Eriksen, E., Fossum, J. E. (2004). Europe in Search of Legitimacy: Strategies of Legitimation Assessed. In: *International Political Science Review*, 25(4), 435–459.
- Farkašová, K. (2013). Reforma verejnej správy na Slovensku (priebeh reformy v rokoch 1990–2005). In: M. Ološtiak (Ed.), *9. študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 226–230. Získané 19. decembra 2014, z http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak6/subor/4_Farkasova.pdf
- Fearon, J. D. (1999). *What is Identity (as We Now Use the Word)?* Stanford: Stanford University. Získané 11. novembra 2014, z <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf>
- Findor, A. (2000). Národná identita ako naratívna konštrukcia. In: *Sociológia*, 32(1), 57–79.
- Fligstein, N. (2009). Who are the Europeans and how does this matter for politics? In: J. T. Checkel, P. J. Katzenstein (Eds.), *European Identity*. New York: Cambridge UP, s. 132–166.
- Focus (2013). *FOCUSBus december 2013* [dátový súbor].
- Focus (2014). *FOCUSBus september 2014* [dátový súbor].
- Frankovský, M. (1997). Vybrané aspekty analýzy štruktúry vnímania príslušnosti k makrosociálnym útvarom. In: V. Bačová, Z. Kusá (Eds.), *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, s. 195–206.
- Frankovský, M. (2000). Posudzovanie identifikácie sa s makrosociálnymi útvarmi a vnímanie svojej príslušnosti k vlastnému národu. In: *Človek a spoločnosť*, 3, 1. Získané 20. decembra 2014, z <http://www.clovekaspolocnost.sk/jquery/pdf.php?gui=KSXMHQT3TGGK94DHQ31PBC9BLE>
- Frankovský, M., Bolfíková, E. (1996). Rozdiely vo vnímaní identity vo vzťahu k určeným sociálnym útvarom na makroúrovni. In: V. Bačová (Ed.), *Historická pamäť a identita*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, s. 158–176.
- Frankovský, M., Bolfíková, E. (1998). Intergeneračné rozdiely vo vnímaní príslušnosti k makrosociálnym útvarom. In: *Človek a spoločnosť*, 1, 1. Získané 11. decembra 2014, z <http://www.clovekaspolocnost.sk/jquery/pdf.php?gui=HBGLC318HATALXI6H24P3H41N>
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Gilbert, E. W. (1960). The Idea of the Region: Herbertson Memorial Lecture. In: *Geography*, 45(3), 157–175.
- Giorgi, L., Crowley, J., Ney, S. (2001). Surveying the European Public Space: A Political and Research Agenda. In: *Innovation*, 14(1), 73–83.
- Gleason, P. (1983). Identifying Identity: A Semantic History. In: *The Journal of American History*, 69(4), 910–931.
- Guibernau, M. (2011). The birth of a united Europe: on why the EU has generated a non-emotional identity. In: *Nations and Nationalism*, 17(2), 302–315.
- Handler, R. (1994). Is „identity“ a useful cross-cultural concept? In: J. R. Gillis (Ed.), *Commemorations: the politics of national identity*. Princeton: Princeton UP, s. 27–40.
- Heřmanová, E., Chromý, P. a kol. (2009). *Kulturní regiony a geografie kultury. Kulturní realie a kultura v regionech Česka*. Praha: ASPI a. s. – Wolters Kluwer.
- Jaššo, M. (2010). *Regionálna identita a jej priemet v strategickom plánovaní*. Získané 18. augusta 2014, z http://spectra-perseus.org/content/download/3725/23706/file/Reg_identita_position_paper
- Jaššo, M. (2013). Perception of regional iden-

- tity: case study river basins of Morava (Slovakia). In *Zborník Land-Urbia 2013*. Získané 7. decembra 2014, z http://www.zuups.sk/sites/default/files/zbornik/6-prispevky/6-prispevky/Matej%20Jasso/Jasso_RegIdentity_Landurbia.doc
- Jenkins, R. (2008). *Social Identity*. New York: Routledge.
- Kaitatzi-Whitlock, S. (2007). The missing European public sphere and the absence of imagined European citizenship. Democratic deficit as a function of a common European media deficit. In: *European Societies*, 9(5), 685–704.
- Kanovský, M. (2004). Etnická identita, kognitívny prístup a terénny výskum: Ako na to? In: *Etnologické rozpravy*, 11(2), 11–24.
- Kaplan, D. H. (1999). Territorial Identities and Geographic Scale. In: G. H. Herb, D. H. Kaplan (Eds.), *Nested Identities. Nationalism, Territory, and Scale*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, s. 31–49.
- Kašková, M. (2013). *Role systémů značení regionálních produktů v procesu institucionalizace regionů a v jejich rozvoji*. Diplomová práca. Praha: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze.
- Kašková, M., Chromý, P. (2014). Regional product labelling as part of the region formation process: the case of Czechia. In: *AUC Geographica*, 49(2), 87–98.
- Kroehn, M., Maude, A., Beer, A. (2010). Leadership of place in the rural periphery: lessons from Australia's agricultural margins. In: *Policy Studies*, 31(4), 491–504.
- Kučerová, S. (2010). Identita českého venkova. In: *Obec a finance*, 16(5), 35–37.
- Kusý, M. (1991). *Eseje*. Bratislava: Archa.
- Macháček, L. (2004). Young People in Bratislava and Prague: National and Supra-National Identities. In: *Sociológia*, 36(3), 195–217.
- Malešević, S. (2006). *Identity as Ideology: Understanding Ethnicity and Nationalism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Malešević, S. (2011). The chimera of national identity. In: *Nations and Nationalism*, 17(2), 272–290.
- Massey, D. (2005). *For Space*. London: SAGE Publications.
- Massey, D. (2009). Concepts of space and power in theory and in political practice. In: *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 55, 15–26.
- McManus-Czubińska, C., Miller, W. L., Markowski, R., Wasilewski, J. (2003). Understanding Dual Identities in Poland. In: *Political Studies*, 51(1), 121–143.
- Mečiar, M. (2007). *Sociální identity autochtonních obyvatel Hlučínska: mezigenerační proměny*. Dizertačná práca. Brno: Katedra sociologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita.
- Mikuš, T. (2011). Fenomény budovania regionálnej identity. In: *Zborník z konferencie Združenia SK8 a Stálej konferencie organizácií tretieho sektora Slovenskej republiky konanej v Trnave dňa 27.10.2011*. Získané 9. decembra 2014, z <http://skts.sk/?action=article&category=2&saction=showArticle&id=88>
- Ministerstvo hospodárstva SR. (2005). *Regionalizácia cestovného ruchu v Slovenskej republike*. Bratislava: Ministerstvo hospodárstva SR, odbor cestovného ruchu.
- Nikischer, R. (2012). Formovanie regionálneho povedomia a jeho úloha v regionálnom rozvoji so zreteľom na slovensko-poľský prihraničný región. In: *Geografické informácie*, 16(2), 61–76.
- Nikischer, R. (2013). Teritoriálna identita obyvateľov Česka a Slovenska. In: *Geografie*, 118(3), 243–264.
- Nikischer, R. (2014a). Správa z výskumu regionálnej identity obyvateľov Slovenska. In: *Informace ČGS*, 33(2), 23–35.
- Nikischer, R. (2014b). Regionálne povedomie a identita regiónov na Slovensku. In: *Geografické informácie*, 18(1), 151–161.
- Nikischer, R. (2014c). Alternatívne prístupy k štúdiu územných identít obyvateľstva: miera lokálneho povedomia na základe analýzy užívateľských profilov na sociálnej sieti. In: *Lidé města*, 16(3), 381–406.
- Nikischer, R. (2015a). *Koncept regionálnej identity vo výskume sociálne konštruovaných regiónov: multimierková perspektíva*. Dizertačná práca. Praha: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze.
- Nikischer, R. (2015b). Teritoriální identita obyvatel střední Evropy: komparativní analýza zemí Visegrádské čtyřky. In: K. Vlachová (Ed.), *Národní identity a identifikace*. Česká

- republika - Visegrádská čtyřka - Evropská unie. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, s. 50–74.
- Nikischer, R. (2016). Regionální identita. In: P. Chromý a kol., *Identity severozápadních Čech* [rukopis].
- Nikischer, R., Madziková, A. (2011). Regionální identita obyvateľov Liptova. In: *Folia Geographica*, 17, 294–306.
- Paasi, A. (1986). The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*, 164(1), 105–146.
- Paasi, A. (2002). Bounded spaces in the mobile world: deconstructing regional identity. In: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 93(2), 137–148.
- Paasi, A. (2003). Region and place: regional identity in question. In: *Progress in Human Geography*, 27(4), 475–485.
- Paasi, A. (2009). The resurgence of the region and regional identity: theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe. In: *Review of International Studies*, 35(S1), 121–146.
- Paasi, A. (2010). Regions are social constructs, but who or what 'constructs' them? Agency in question. In: *Environment and Planning A*, 42(10), 2296–2301.
- Paasi, A. (2013). Regional Planning and the Mobilization of 'Regional Identity': From Bounded Spaces to Relational Complexity. In: *Regional Studies*, 47(8), 1206–1219.
- Parkinson, S., Roseland, M. (2002). Leaders of the Pack: an analysis of the Canadian 'Sustainable Communities' 2000 municipal competition. In: *Local Environment*, 7(4), 411–429.
- Päun, N., Ciceo, G. (2010). The Limits of Europeaness. Can Europeaness Stand Alone as the Only Guiding Criterion for Deciding Turkey's EU Membership? In: *Eurotimes*, 9, 92–106.
- Pichler, F. (2008). Social-Structural Differences in Identification with Europe. In: *Perspectives on European Politics and Society*, 9(4), 381–396.
- Piscová, M. (1997). K niektorým poznatkom sociologického výskumu národnej identity. In: V. Bačová, Z. Kusá (Eds.), *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, s. 88–98.
- Piscová, M. (2000). K priestorovej a hodnotovej identite. In: *Sociológia*, 32(1), 103–110.
- Plecitá, K. (2012). *Národní identita a vztah k Evropské unii: Česká republika v západoevropském srovnání*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.
- Power, M., Kučera, R. (2012). Úvod: kategorie identity v současné historiografii. In: R. Kučera a kol., *Identity v českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, s. 9–23.
- Raagmaa, G. (2002). Regional identity in regional development and planning. In: *European Planning Studies*, 10(1), 55–76.
- Roubal, O. (2003). Když se fekuje identita... regionální identita. III část. *Socioweb*, 14. Získané 19. januára 2016, z <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=149&lst=114>
- Semian, M. (2012). Název jako symbol regionu. In: *Historická geografie*, 38(2), 335–352.
- Semian, M., Chromý, P. (2014). Regional identity as a driver or a barrier in the process of regional development: A comparison of selected European experience. In: *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 68(5), 263–270.
- Silvan, J. (2013). Miestna a regionálna identita ako udržateľný zdroj národného bohatstva. In *Zborník Land-Urbia 2013*. Získané 7. decembra 2014, z <http://www.zuups.sk/sites/default/files/zbornik/6-prispevky/6-prispevky/Juraj%20Silvan/Miestna%20a%20regionalna%20identita.doc>
- SITA (2009). Spišiaci stále pociťujú krivdu za rozdelenie kraja. *Pluska*. Získané 19. decembra 2014, z <http://www.pluska.sk/slovensko/regiony/spisiaci-stale-pocituju-krivdu-za-rozdelenie-kraja.html>
- Slimák, K. (2007). *Tourism regions of Slovakia* [mapa]. Získané 3. júla 2014, z http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f8/Tourism_regions_of_Slovakia_sk.png
- Smith, S. (2006). Strategic planning, regional governance and regional identity building in Prešov region. In: *Sociológia*, 38(6), 483–506.
- Šerý, M. (2014). *Regionální identita obyvateľstva a kontinuita socio-historického vývoje*. Dizertačná práca. Ostrava: Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Prírodovedecká fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě.

- Štatistický úrad SR (2013). *Mestská a obecná štatistika* [štatistická databáza]. Získané 15. decembra 2014, z <http://app.statistics.sk/mosmis/sk/run.html>
- Tichý, D. (2005). *Fiškálna decentralizácia ako súčasť reformy verejnej správy*. Dizertačná práca. Bratislava: Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave.
- Výrost, J., Bačová, V. (1996). Medzigeneračné súvislosti sociálnej identity vybranej vzorky obyvateľov Slovenska. In: V. Bačová (Ed.), *Historická pamäť a identita*, Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, s. 141–157.

O AUTOROVI

RICHARD NIKISCHER (*1986) – sociálny a regionálny geograf, absolvent *Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, člen *Centra pro výzkum v kulturní a historické geografii* a bývalý vedecký pracovník *Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.* Ústrednou témou jeho vedeckej tvorby je problematika regiónu, na ktorú nazerá z perspektívy sociálneho konštruktivismu a novej regionálnej geografie. Je autorom viac než desiatky odborných statí dotýkajúcich sa problematiky regionálneho povedomia a identity regiónu.